

להנהיג אומה של יחידים

ספר במדבר תחילתו במפקד של בני ישראל. זה מקור כינויו "חומש הפקודים", וזה מקור שמו בלשונות אירופה – "אריתמוי", "נומרי", "נמברס" וכמו אלה שמות שעניינם "מספרים". מדוע מעשה זה של ספירה חשוב כל כך? ולמה כאן, בתחילתו של הספר? ועוד: זהו המפקד השלישי של בני ישראל בתוך שנה אחת. מדוע היה בו צורך? האין די במפקד אחד? ולבסוף, כמנהגנו בקודש בסדרה זו – האם יש קשר בין ספירה ומפקד אוכלוסין לבין מנהיגות?

נקודת ההתחלה שלנו תהיה התבוננות בסתירה לכאורה. מצד אחד, רש"י אומר שפעולות ספירה בתורה הן מחוות אהבה מצד הקב"ה:

מתוך חיבתן [של בני ישראל] לפניו [לפני ה'] – מונה אותם כל שעה. כשיצאו ממצרים מְנָאן; וכשנפלו בעגל מנאן, לידע מניין הנותרים; כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאן: באחד בניסן הוקם המשכן, ובאחד באייר מנאם.¹

כלומר, כאשר אלוהים יוזם מפקד של בני ישראל, מטרתו היא להראות את אהבתו להם.

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

מנגד, התורה אומרת במפורש שמפקד של אומה הוא מעשה הרה סכנות:

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: "כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם, וְנִתְּנוּ אִישׁ כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לַה' בְּפָקֹד אֹתָם, וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בְּפָקֹד אֹתָם". (שמות ל, יא-יב)

מאות שנים לאחר מכן, כאשר פקד המלך דוד את העם, חרה אף ה' על כך ושבעים אלף איש מתו במגפה.² איך ייתכן הדבר, אם מפקד הוא ביטוי לאהבתו של ה'?

התשובה טמונה בביטוי שהתורה נוקטת לתיאור מעשה הספירה: "שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ" (במדבר א, ב), כלומר "הרימו את ראש".³ זהו ביטוי משונה המכביר מילים היכן שניתן לקצר. בעברית המקראית פעלים רבים שעניינם ספירה: מנה, פקד, ספר, חשב. מדוע אין התורה משתמשת באחת המילים הפשוטות הללו, ומשתמשת בביטוי העקיף הזה?

בכל מפקד, ספירה או בדיקת נוכחות יש נטייה להתמקד בִּסְךְ הכולל: הציבור, האוכלוסין, הרבים. הנה לנו אומה בת 60 מיליון נפש, תאגיד ובו 100 אלף מועסקים, קהל אצטדיון המונה 60 אלף איש. כשנוקבים במספר, מעריכים את הקבוצה או את העם כשלם. ככל שהמספר בשורת ה'סך הכול' גדול יותר, כן הצבא חזק, קבוצת הכדורגל פופולרית, התאגיד משגשג.

הספירה ממעטת מטבעה בחשיבותו של היחיד, ונוטה לראות בו, או בה, ישות הניתנת להחלפה. אם חייל אחד נופל

בקרוב, חייל אחר ימלא את מקומו. אם עובד אחד מתפטר, יימצא אחר שיקבל את המשרה.

ידועה לשמצה תכונה נוספת של היטמעות היחיד בסך הכולל. זוהי נטייתו של ההמון לגרום ליחיד שבתוכו לאבד את כושר השיפוט העצמאי שלו ולחקות את התנהגותם של האחרים. מכנים זאת "התנהגות עדרית", ולעתים היא מובילה לטירוף קולקטיבי. בשנת 1841 פרסם צ'רלס מקיי את מחקרו הקלאסי 'הזיות פופולריות חריגות וטירוף ההמונים'. הוא סקר בו שני אירועים של בועה כלכלית שהתנפצה בקול רעש גדול: פרשת 'בועת הים הדרומי', שבשנות העשרים של המאה השמונה-עשרה גרמה לאלפי אנשים לאבד את חסכונותיהם; ושיגעון הצבעונים בהולנד, בשנת 1636, עת שילמו אנשים סכומי עתק על פקעות יחידות של הפרח. הקריסות הפיננסיות ב-1929 וב-2008 נבעו מאותה פסיכולוגיית המונים עצמה.

מחקר גדול נוסף מן המאה התשע-עשרה, ספרו של גוסטב לה-בון 'הפסיכולוגיה של ההמון' (1895), הראה כיצד מתחוללת בהמון "השפעה מגנטית" הממירה את התנהגויותיהם של יחידים לכדי "נפש קבוצתית" קולקטיבית. "יחיד בהמון", כתב לה-בון, "הוא גרגיר חול בין גרגירים אחרים, שהרוח משתובבת בהם כאוות נפשה". אנשים בהמון נעשים אלמונים. מצפונם מודמם. הם מאבדים את תחושת האחריות האישית. המונים מועדים במיוחד להתנהגות רגרסיבית, לתגובות פרימיטיביות ולפעולה על פי אינסטינקט. הם מונהגים בקלות בידי דמגוגים הפורטים על פחדיהם הכמוסים ועל רגשות ההתקרבות שלהם. מנהיגים כאלה, כתב לה-בון, "מגיעים בעיקר מקרב אוכלוסיית המעורערים למחצה, גרויי העצבים העומדים על גבול השיגעון"⁴ – ניבוי

מרשים לדמותו של היטלר. אין זה מקרה שספרו של לה-בון הופיע בצרפת דווקא בימי צמיחת האנטישמיות ומשפט דרייפוס.

מכאן חשיבותו של אחד המאפיינים הבולטים של היהדות: עמידתה העקרונית, חסרת התקדים ההיסטורי, על כבודו ונבדלותו של היחיד. אנחנו מאמינים שכל אדם נברא בצלם אלוהים וכדמותו. חז"ל אמרו שחייו של כל אדם שקולים לחיי העולם כולו.⁵ הרמב"ם כתב שכל אדם צריך לראות את עצמו בכל רגע כאילו הפעולה הבאה שיעשה תכריע את גורל העולם כולו לשבט או לחסד.⁶ המשנה טורחת לתעד כל דעת מיעוט שלא נפסקה להלכה. שבעים פנים לתורה, אמרו חז"ל, וכל פסוק ניתן להתפרש ולהידרש באופנים רבים. שום קול אינו מושקע, שום השקפה אינה נדרסת. היהדות שומרת מכל משמר שלא נאבד את העצמיות שלנו בתוך ההמון.

ישנה ברכה מופלאה שחז"ל תיקנו לומר כאשר רואים קהל של שישים ריבוא יהודים במקום אחד: ברוך אתה ה'... חכם הרזים".⁷ הם מסבירים שכל אדם שונה מחברו. לכל אחד מאתנו תכונות אחרות. כל אחד חושב את מחשבותיו שלו. רק אלוהים יכול להיכנס לתודעתו של כל אחד מאתנו ולדעת מה אנחנו חושבים – ולכך מכוונת הברכה בכנותה אותו "חכם הרזים". במילים אחרות, אפילו בהמונים גדולים, מקום שם הפנים מיטשטשות בעינינו לעיסה אחת גדולה, אלוהים מתייחס אלינו כאל יחידים, לא כאל חלקים מהמון.

זו גם כוונתו של הביטוי "שאו את ראש" המציין מפקד. ה' אומר למשה שכאשר פוקדים אומה, יש סכנה שכל יחיד בפני עצמו ירגיש חסר משמעות. "מה אני? מה משנים מעשיי? אני

רק אחד ממיליונים, טיפה בים, גרגיר חול על החוף, גרגיר אבק על פני האינסוף".

על כן אומר ה' למשה לשאת ראשיהם של האנשים. להראות שכל אחד מהם נחשב, שגם כאשר סופרים את הרבים כל יחיד בתוכם נשאר יחיד. ואכן, על פי ההלכה "דבר שבמניין", דבר שמונים אותו ושמוכרים אותו כיחידה ולא על פי משקל, לעולם אינו בטל בתערובת עם דברים אחרים – לא בטל בשישים וגם לא בטל במיליון.⁸ התורה מתירה לערוך מפקד רק באופן שיסמן כי הנמנים מוערכים כיחידים. לכל אחד מאיתנו כישוונות ייחודיים לו. לכל אחד תרומה שרק הוא יכול לתרום. לשאת את ראשו של מישהו פירושו לחון אותו, להכיר בו. זוהי מחווה של אהבה.

ואחרי כל זה חשוב לזכור: יש הבדל של שמיים וארץ בין אינדיבידואליות לבין אינדיבידואליזם. אינדיבידואליות משמעה שאני פרט ייחודי ומוערך בתוך הכלל; אינדיבידואליזם משמעו שאינני נמנה עם הכלל. אני מתעניין בעצמי בלבד, לא בקבוצה. הסוציולוג איש הארוורד רוברט פאטנם נתן לתופעה זו כינוי שעשה לו כנפיים. הוא הבחין בתופעה סמלית: יותר אנשים בארצות הברית הולכים לגלגל כדורים באולמות הפדוּרְת, הבאולינג, אבל פחות ופחות עושים זאת במסגרת קבוצות וליגות. הוא קרא לזה "באולינג לבד".⁹ הסוציולוגית שְרִי טְרֶקְל מהמכון הטכנולוגי של מסצ'וסטס קוראת לעידן זה של טוויטר, פייסבוק ושאר מסכים המחליפים חברויות פנים אל פנים "לבד ביחד".¹⁰ היהדות מצדדת באינדיבידואליות, לא באינדיבידואליזם. כרבני הלל הזקן, "וכשאני לעצמי, מה אני?"¹¹

זוהי גם רוח המנהיגות היהודית. המניין המספרי אינו בראש מעיינינו. עם ישראל היה תמיד עם קטן, אך תמיד עשה גדולות.

היהדות מגלה חשדנות עמוקה כלפי מנהיגים דמגוגים המתמרנים את רגשות קהליהם. "לא איש דְבָרִים אֲנֹכִי", אמר משה בסנה (שמות ד, י). הוא חשב שהדבר פוסל אותו מלהיות מנהיג. ההפך היה הנכון. משה לא סחף אנשים בכישרון הנאום שלו, אלא רומם את רוחם בתורתו.

מנהיג יהודי צריך לכבד יחידים. עליו לשאת את ראשיהם. תהיה הקבוצה שאתם מנהיגים גדולה ככל שתהיה, עליכם להראות תמיד כמה חשוב לכם כל יחיד בתוכה – ובכלל זה אותם יחידים שהנטייה הרווחת היא להוציא מן הכלל: האלמנה, היתום והנוכרי. לעולם אל תנסו לסחוף קהל בפנייה לרגשות הפרימיטיביים שלו, לפחד ולשנאה. לעולם אל תרמסו את דעותיהם של אחרים.

קשה להנהיג אומה של יחידים, אך זוהי מנהיגות שאין דומה לה לאתגר, להעצמה ולהשראה.

1. רש"י לבמדבר א, א.
2. שמואל-ב' כד; דברי הימים-א' כא.
3. ובספר שמות, כאמור לעיל, "תשא את ראש" (ל, יב).
4. על פי המהדורה האנגלית: Gustav Le Bon, *The Crowd*, London, Fisher Unwin, 1896, p.134.
5. משנה, סנהדרין ד, ה.
6. משנה תורה, הלכות תשובה ג, ד.
7. ברכות נח ע"א.
8. ביצה ג ע"ב.
9. Robert Putnam, *Bowling Alone*, New York, Simon & Schuster, 2000.
10. Sherry Turkle, *Alone together: why we expect more from technology and less from it each other*, New York, Basic Books, 2011.
11. משנה, אבות א, יד.

נהניתם?
רוצים לקבל את שיחותיו של הרב יונתן זקס
ישירות למייל שלכם?
לחצו להרשמה!

